РОЗДІЛ 3

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'366.52'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.21>

КАТЕГОРІЯ РОДУ ЯК МУЛЬТИКУЛЬТУРНИЙ КОД ТА КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНА УНІВЕРСАЛІЯ У СПОРІДНЕНИХ МОВАХ (АНГЛІЙСЬКА, ФРАНЦУЗЬКА, УКРАЇНСЬКА, РОСІЙСЬКА)

CATEGORY OF GENDER AS A MULTICULTURAL CODE AND COGNITIVE AND SEMANTIC UNIVERSAL IN RELATED LANGUAGES (ENGLISH, FRENCH, UKRAINIAN AND RUSSIAN)

Балабан О.О.,

orcid.org/0000-0003-2104-6078

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального мовознавства і германістики
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті представлено порівняльне дослідження такої життєво важливої категорії як рід, який розглядається як перша форма суспільної самосвідомості. Об'єктом дослідження є категорія роду, яка представлена як когнітивно-семантична універсалія людської свідомості в межах чотирьох основних функцій. Предметом дослідження є етимони й семантичні функції в чотирьох споріднених мовах. Мета статті – уточнити етимологію категорії роду і функції, які вона виконує, довівши, що це полікультурний код, характерний для всіх індоєвропейських мов, на основі таких мов як англійська, французька, українська та російська. Цьому сприяло вирішення наступних завдань: 1) прояснити загальні історичні передумови виникнення такої категорії як рід; 2) виявити й зіставити ці дані для відповідних лексем у досліджуваних мовах; 3) установити семантичні функції, котрі виконує подана категорія в межах близькоспоріднених (англійська, французька) і далекоспоріднених (українська, російська) мов.

Ця категорія виникла в досить ранній історичний період, приналежність цієї категорії до праїндоєвропейського періоду не пояснює її діяхронічної структури, а сама реконструкція формування категорії роду пов'язана з розглядом етимології формантів, які стають елементами індоєвропейської системи класифікаційних протиставлень. У результаті інформація, отримана з етимологічних джерел, дозволила нам установити, що в мовах романо-германської групи спостерігаємо однаковий етимон праїндоєвропейського походження *gene-, *genə-, also *gen-, а в мовах слов'янської групи – однаковий праслов'янський етимон *rodъ, *ordъ. Також обидва етимони пов'язані зі значенням народжувати, давати життя, а в слов'янських мовах – ще і з родючістю, урожаєм. Загалом, наявність категорії роду в таких споріднених мовах як англійська, французька, українська та російська підтверджує, що ця категорія є когнітивно-семантичною універсалією й реалізується як мультикультурний код, виконуючи функції опозитивності, нейтралізації, семантичної транспозиції та дистинктивності.

Ключові слова: категорія, рід, мультикультурний код, когнітивно-семантична універсалія, етимон.

The article presents the comparative study of such vital category as gender, which is considered to be the first form of public self-consciousness. *The object* of the research is the category of gender represented as a human mind cognitive and semantic universal represented within four main functions; *the subject matter* covers the etymons and semantic functions in four related languages. The paper *aims* to clarify the etymology of the category of gender and functions it performs proving that it is a multicultural code typical for all Indo-European languages on the basis of such languages as English, French, Ukrainian and Russian. This is possible to achieve through solving the following tasks: 1) to clarify general historical background of appearing such category as gender; 2) to identify and compare the etymons for the consequent lexemes in the languages studied; 3) to ascertain the semantic functions performing by this category within near-related (English, French) and far-related (Ukrainian, Russian) languages. The paper *aims* to clarify the etymology of the category of gender and functions it performs proving that it is a multicultural code typical for all Indo-European languages on the basis of such languages as English, French, Ukrainian and Russian.

This category arose in a fairly early historical period, the belonging of this category to the Proto-European period does not explain its diachronic structure, and the reconstruction of the formation of the gender category is associated with the consideration of the etymology of formants, which become elements of the Indo-European system of classification oppositions. As the result, the information obtained from etymological sources allowed us to establish that in the languages of the Romanic and Germanic group have the same etymon of Proto-European origin *gene-, *genə-, also *gen-, and in the languages of the Slavic group, the same Proto-Slavic etymon *rod, *ord is observed. Both etymons are associated with the meaning of giving birth, giving birth, and in Slavic languages, also with fertility, harvest etc. The lexemes (Eng.) *gender*, (Fr.) *genre*, (Rus.) *род*, (Ukr.) *рід* have practically similar number of meanings and generally the category of gender in related languages under study is realized in the following functions of opposition, neutralization, semantic transposition and distinctive. Generally, the study and the existence of the category of gender in such related languages as English, French, Ukrainian and Russian confirms it to be cognitive and semantic universal and the realization of multicultural code.

Key words: category, gender, multicultural code, cognitive and semantic universal, etymon.

Постановка проблеми. Вважається, що першою формою суспільної самосвідомості людини є родова самосвідомість, для якої характерні уявлення про спільність походження від загального предку, а сам *рід* виникає у протонеоліті (під час «неолітичної революції»), коли відбувається перехід від мисливства і збиральництва до виробництва їжі. Ймовірно, в цей період виникає усвідомлення таємниці дітородіння й утвердження культу роду як *пуруші* (у санскриті – *людина; чоловік*) і генеалогічного предку [14].

У філософсько-соціологічному трактуванні *рід* – це група кровних родичів, котрі ведуть походження за однією лінією (материнською чи батьківською), усвідомлюють себе нащадками загального предку (реального чи міфічного), мають загальне родове ім'я [13, с. 47]. Так, наприклад, видатний німецький філософ Й.Г. Гердер вважав, що шлях окремої людини проєктується на людський рід загалом і на одну й ту ж породу людей і є перетворенням, оскільки весь рід людський заглиблений в одну постійну метаморфозу [5, с. 203–204].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях з історії лінгвістики (В.П. Берков [3], Ю.О. Жлуктенко та Г.О. Яворська [6], М.А. Жовтобрюх та співавтори [7], В.В. Левицький [9], О.Є. Маньков [10] та інші) засвідчено, що категорія роду походить від такої загальнофілософської категорії як «істота–неістота». Так, спільною думкою лінгвістів є те, що в давнину існували два класи іменників – живі і неживі, а тричленна система родових протиставлень, представлена в більшості індоєвропейських мовах, залишається не до кінця зрозумілою [10]. Труднощі полягають у тому, що оскільки ця категорія виникла в досить ранній історичний період, приналежність цієї категорії до праїндоєвропейського періоду не пояснює її діахронічної структури, а сама реконструкція формування категорії роду пов'язана з розглядом етимології формантів, які стають елементами індоєвропейської системи класифікаційних протиставлень. Так, О.Є. Маньков [10], досліджуючи проблему походження категорію роду, свідчить про те, що показником неістотного суб'єкту є **-m*, а В.В. Левицький [9], наприклад, доводить, що «чоловічий/жіночий рід» сформувався під впливом системи займенників, які позначали осіб жіночої статі – **ša* і **si*, тому в більшості індоєвропейських мов іменники жіночого роду мають формальне (словотворче) позначення у вигляді закінчень – *ā* і *ī*, а середній рід, на його думку, виник із категорії «речей» [9].

Оскільки категорія існує в більшості індоєвропейських мов, то вона може розглядатися як

мультикультурний код, на нашу думку. Термін був уперше використаний у доповіді Канадського уряду щодо питань білінгвізму та бікультуралізму. Ним оперували, щоб описати суспільство Монреалю як «мультикультурну та мультилінгвістичну». Було визнано офіційне існування різних етнічних груп у межах однієї країни, а мультикультуралізм прагне захищати культурне розмаїття (наприклад, мови меншин) [1].

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є категорія роду як когнітивно-семантична універсалія людської свідомості, представлена в рамках чотирьох основних функцій. Предметом дослідження є етимони й семантичні функції в чотирьох споріднених мовах. Мета статті – уточнити етимологію категорії роду й функції, які вона виконує, довівши, що це полікультурний код, характерний для всіх індоєвропейських мов на основі таких мов як англійська, французька, українська та російська. Цьому сприяло вирішення наступних завдань:

- 1) прояснити загальні історичні передумови виникнення такої категорії як рід;
- 2) виявити й зіставити етимони для наступних лексем в досліджуваних мовах;
- 3) установити семантичні функції, котрі виконуються цією категорією в межах близькоспоріднених (англійська, французька) і далекоспоріднених (українська, російська) мов.

Виклад основного матеріалу. Етимологічні словники зазначають таку історію походження лексем:

– (англ.) **gender** – **gene-*, **genə-*, also **gen-*, Proto-Indo-European root meaning “give birth, beget” with derivatives referring to procreation and familial and tribal groups [OED];

– (франц.) **genre** – Prov. *genre*, *gendre*; *espagn. et portug. genero*; *ital. genere*; *du latin genere*, *ablatif de genus*; *sanscr. janus, race: mots dont le radical est en sanscrit ja, jan; d'où le latin genere, gignere, engendrer, et le sanscrit jajanmi, engendrer, jayé, naître* [LDL];

– (рос.) **род** – I, род. п. -а, укр. рід, род. п. рóду, блр. род, др.-русс., ст.-слав. родъ *ṛěvos, ṛevěá, ṛěvos* (Клоц., Супр.), болг. род, сербохорв. рòд, род. п. рòда, словен. rōd, род. п. rōda, rodâ, чеш., слвц. rod, польск. ród, род. п. rodu, в.-луж. ród, н.-луж. rod. Связано чередованием гласных с слав. редь *ṛěditi*, словен. *redíti, redím*, «кормить, растить» Родственно лит. *gasmė* «урожай», лтш. *gads* «родственник, род», *gasma* «процветание, плодородие, урожай», *gaža* (**radiā*) «обильный урожай, многочисленная семья», др.-инд. *vrādhant-* «поднимающийся», *vārdhati, vārdhatē, vrđhāti* «растет,

Таблиця 1

**Порівняльна таблиця етимонів
романо-германських та слов'янських мов**

Мова	Етимон	
	Праїндоевропейський	Праслов'янський
англ.	*gene-, *genə-, also *gen-,	
франц.	*gene-, *genə-, also *gen-,	
рос.		*родъ, *ordъ
укр.		*родъ, *ordъ

умножается, набирается сил», *várdhas* м. «спешествование», *vardháyati* «растит, множит», *vrddhás* «выросший, большой, старый», авест. *vərədaīti* «растет», *vardaitē* – то же, греч. ὀρθός, дор. ὀρθός «прямой, правильный, истинный», др.-инд. *ūrdhvás* «поднятый», возм., алб. *rit* «расту, увеличиваю» (Барич, *Albrum. Stud.* 1, 88); см. Лиден, *Anlautsg.* 21 и сл.; Буга, РФВ 73, 342; Эндзелін, СБЭ 195; Траутман, BSW 234; М.-Э. 3, 479. Ср. также *ráno* (см.). Сюда не относится лат. *gōbog* «сила», вопреки Лидену (там же); см. Вальде-Гофм. 2, 439; следует отделять от этого слова также *растí*, *рост*. Сомнительна связь с лит. *gēsna* «сильный, крепкий», лтш. *gēsns* «толстый, тучный», вопреки Перссону (274 и сл.), которые могли быть заимств. из ресной «сильный» (см.). Ср. также *родник*, *родить*, *рожа*, *урожай* [Допустимо думать, что слав. слово родственно арм. *ordi* «сын», хетт. *hardu-* «правнук» и восходит к и.-е. **ərdh-* «высокий, выросший», сюда же *растí*, лат. *arbor* «дерево». Таким образом, рассматриваемое слово восходит к праслав. **ordъ*, которое не связано с индо-ир., греч. и др. формами на *v-*. См. Трубачев, ВЯ, 1957, №2, 88. Ср. еще Ондруш, «Jazykovedný časopis», 9, 1958, стр. 150 и сл. – Т.] II «преисподняя», только русск.-цслав. *родъ* ѣевна, ст.-слав. *родъ*, *родство* ѣевна (Супр.). Основано на неправильном понимании греч. слова слав. переводчиками в результате созвучия греч. ѣевна «ад» и ср.-греч. ѣевна = ѣевнѣсис «рождение», ср. нов.-греч. Χριστοῦ-ѣевна «рождество Христово» (ср. Софоклес 328); см. Фасмер, ИОРЯС 12, 2, 226; Траутман, ZfslPh 11, 20 [ЭОСРЯМФ];

– (укр.) **рід** – «рід; плем'я, народ, батьківщина; одноплемінник, земляк; урожай; доля», п. вл. слн. *rod*, ч. слц. нл. *rod*, схв. род «рід; урожай», стел. роді «рід, покоління»; – пел. *гобъ* (<**ordb*), можливо, пов'язане з *rosti*, *rasti* (<**ord-tei*) «рости»; – споріднене з лит. *gasmd* «урожай», лтс. *rads* «родич; рід», *gasma* «процвітання, родючість, урожай», *gaza* (<**radja*) «багатий урожай; численна родина», можливо, також з дінд. *vradhant-* «висхідний», *vardhati* (*vardhate*, *vrđhati*) «росте, множить, набирається сил», *vardhah* «сприяння», *vrddhab* «той, що виріс, великий, старий» [ЕСУМ].

Таким чином, у мовах романо-германської групи спостерігаємо однаковий етимон праїндоевропейського походження **gene-*, **genə-*, also **gen-*, а в мовах слов'янської групи однаковий праслов'янський етимон **родъ*, **ordъ*. Проте зауважимо, що обидва етимони пов'язані зі значенням народжувати, давати життя, а в слов'янських мовах, ще і з родючістю, урожаєм (див. порівняльну таблицю етимонів).

Що стосується тлумачення, то *рід* як будь-яке багатозначне поняття пройшло шлях формування, а саме – розширення свого значення від в англ. **gender** “kind, sort, class, a class or kind of persons or things sharing certain traits” [CALD]; франц. **genre** “ensemble d’êtres, ou de choses, caractérisé par un ou des traits” [LPRDLF] фіксується ще із XII століття.

У слов'янських мовах первинне значення рос. **род** – «основная общественная организация первобытнообщинного строя, объединённая кровным родством» [ТСРЯ]; укр. **рід** – «група первісних людей, яка займалась спільною працею і була пов'язана спорідненням» [АТСУМ].

Потім стало позначати англ. “race, stock, family; kind, rank, order; species” [CALD]; рос. «ряд поколінь, происходящих от одного предка, а также вообще поколение» [ТСРЯ]; укр. «рід покоління, які походять від одного предка» [АТСУМ]. Із XIV століття в мовах романо-германських групи вже чітко використовується для розрізнення людей різної біологічної статі “male-or-female sex”: англ. “either of the two sexes (male and female), especially when considered with reference to social and cultural differences rather than biological ones” [CALD]; франц. (Biologie) *Rang taxinomique qui regroupe un ensemble d’espèces ayant en commun plusieurs caractères similaires* [LPRDLF]. Але це значення набуває широкого вживання з середини XX століття. Хоча поняття рід (гендер) та секс використовуються синонімічно, вони все ж таки мають різні конотації. Поняття сексу вживається більш для позначення біологічних відмінностей, в той час як поняття рід (гендер) розмежовує культурні і соціальні відмінності, а іноді охоплює більш широкий діапазон ідентичностей, ніж бінарна опозиція чоловічий/жіночий.

Згодом поняття було узагальнено до:

– рос. «в систематике: группа, объединяющая близкие виды», «группа, разряд предметов, явлений, понятий и т.п. объединенных общими существенными признаками», «разновидность, сорт, тип чего-нибудь», «способ, образ, характер действия, деятельность и т.п.» [ТСРЯ];

– укр. «вид, тип чого-небудь», як узагалі, так і в певних науках, наприклад, в біології укр. «група тварин або рослин, яка об'єднує близькостпоріднені види» [АТСУМ], в логіці укр. «поняття, котре охоплює низку менш загальних, видових понять» [АТСУМ], у граматиці: англ. (in languages such as Latin, French, and German) each of the classes (typically masculine, feminine, common, neuter) of nouns and pronouns distinguished by the different inflections which they have and which they require in words syntactically associated with them [CALD];

– рос. «грамматическая категория в некоторых языках, характеризующая каждое имя существительное как относящееся к одному из трех классов – мужскому, женскому или среднему (например, в русском языке) – или к одному из двух классов – мужскому или женскому (например, во французском языке)» [ТСРЯ];

– укр. «граматична категорія, властива іменникові багатьох мов (чоловічий, жіночий, середній)» [АТСУМ].

Якщо провести порівняльний аналіз тлумачних словників мов, котрі досліджуються, то варто зазначити, що лексеми англ. *gender*, франц. *genre*, рос. *род*, укр. *рід* мають різну кількість значень (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняльний кількісний аналіз значень
із тлумачних словників лексем англ. *gender*,
франц. *genre*, рос. *род*, укр. *рід***

Мова	Словник	Англ.	Франц.	Рос.	Укр.
	OED	2			
	CIDE	2			
	LDCE	2			
	GLLF		3		
	DLF (Littré)		2		
	LPP		2		
	СЖВЯ (В. Даль)			7	
	СРЯ			7	
	ССРЯ			8	
	СУМ 1				7
	СУМ 2				7
	НТСУМ				7

Розглянемо основні функції форм роду у споріднених мовах:

1. Первинна функція – опозиція. Іменник чоловічого або жіночого роду вказує: на живу

істоту чоловічої або жіночої статі відповідно (англ.) *Jane, Harry*; (франц.) *Jean, Marie*; (укр.) *Тарас, Марія*; (рос.) *Мария, Иван*. Протиставлення родових форм позначає осіб різної статі:

– в назвах людей за їх заняттями (англ.) *host – hostess*; (франц.) *lecteur – lectrice*; (укр.) *диригент – диригентка*; (рос.) *актер – актриса*; професіями (англ.) *actor – actress*; (франц.) *instituteur – institutrice*; (укр.) *актор – акторка*; (рос.) *актер – актриса*; якостями і ознаками (франц.) *bavard – bavarde*; (укр.) *танцівник – танцівниця*; (рос.) *болтун – болтушка*, національності (франц.) *Espagnol – Espagnole*; (укр.) *англієць – англійка*; *іспанець – іспанка*; (рос.) *англичанин – англичанка*;

– рідше – в назвах, які притаманні французькій мові, форми роду розрізняють чоловіка та дружину (франц.) *générale – дружина генерала*. Іноді форма жіночого роду поєднує обидва значення: *boulangère – дружина пекаря та власниця пекарні*;

– в назвах тварин рід розрізняє самця й самку (англ.) *tiger – tigress*; (франц.) *tigre – tigresse*; (укр.) *тигр – тигриця*; (рос.) *тигр – тигрица*.

2. Функція нейтралізації. За наявності опозиції форм немаркованою формою є форма чоловічого роду, і саме вона використовується, коли стать об'єкта спеціально не розрізняється чи слово вживається в узагальнюючій (генералізуючій) функції. Нейтралізація відбувається, якщо йдеться про чоловіків і жінок одночасно: (англ.) *students, poets, cats*; (франц.) *les instituteurs, les camarades*; (укр.) *студенти, викладачі, письменники*; (рос.) *студенты, преподаватели, выпускники*. Щодо української мови, то в назвах тварин нейтралізація виражається використанням загального позначення форми чоловічого роду (*une lièvre – une hasse*); форми жіночого роду (рідше): *l'oie* (наприклад, *un jars – une oie*).

3. Семантична транспозиція форм роду характерна суто для французьких іменників. Використання форм одного роду замість іншого на позначенні особи зустрічається рідко, наприклад, при використанні слів чоловічого роду щодо жінки як слова симпатії: *mon petit, mon chat*.

4. Дистинктивна функція форми чоловічого й жіночого роду іменників, які відносяться до осіб, можуть мати розходження у значеннях (окрім вираження статі особи). Слова (франц.) *compagnon – compagne, maître – maîtresse, courtesan – courtisane*; (укр.) *іспанець – іспанка*; (рос.) *испанец – испанка* тощо в одних значеннях збігаються (відрізняючись тільки вираженням статі), в інших – значно розходяться.

В іменниках французької мови, які позначають неістот, рід не є настільки важливим, тому первинна функція – опозиція – їм не властива. Нейтралізація як вираження семантичного узагальнення їм також не властива. Проте форма чоловічого роду й тут виступає як немаркована. Це проявляється у таких випадках:

– у використанні: слова чоловічого роду (неживі) становлять більшу кількість;

– в узгодженні: під час сполучення іменників чоловічого й жіночого роду загальний прикметник приймає форму чоловічого роду: *un chapeau et robe démodés*;

– під час субстантивізації: іменники, утворені шляхом субстантивізації, зазвичай зберігають рід зумовленого слова: *une station centrale – une centrale; un animal quadrupède – un quadrupède*.

Однак якщо іменник, утворений внаслідок прямої транспозиції, має форму чоловічого роду, наприклад, у словах, утворених від прикметників, і таких, які позначають абстрактні поняття: *le beau*, при субстантивізації дієслів: *le toucher; un sauve qui peut*.

Дистинктивна функція. Форма роду в неживих предметах може бути пов'язана з розпізнаванням значення слова:

– рід класифікує іменник у семантичному відношенні, наприклад, назви дерев чоловічого роду (франц.) *potonnier, sapin, bouleau, chêne, tilleul*; (укр.) *дуб, граб, в'яз*; (рос.) *дуб, каштан, клен*; назви марок машин – жіночого роду (франц.) *une Renault*; (рос.) *Волга, Лада*; назви машин – жіночого роду (франц.) *dessapeuse*; механізмів – чоловічого роду (франц.) *découpeur*; (укр.) *кулачок*,

Таблиця 3

Характеристика категорії роду в англійській, французькій, українській та російській мовах

Хар-ки мови	Семантична вмотивованість	Морфологічна маркованість	Семантичні функції
англ.	слабка; істота/неістота; чоловічий, жіночий, середній.	словотворення: суф. -ness, -ine, -ette (іменники); словоскладання: N+N, Pron. + N	опозитивна; істота/неістота; самець/самка.
франц.	істота/неістота; чоловічий/жіночий.	означені та неозначені артиклі: le/la, un/une словотворення: суф. -e, -esse (іменники, прикметники); словотворення: mâle – femelle або займенники il – elle.	1) опозитивна: істота/неістота; чоловік/дружина; самець/самка; 2) нейтралізації (генералізація): невільована, множина. 3) семантична транспозиція форм роду: використання слів ч. р. щодо жінки; 4) дистинктивна: використання форми ч. і ж. р., які стосуються осіб, можуть мати розходження у значеннях <i>maître – maîtresse</i> .
укр.	істота/неістота; чоловічий, жіночий, середній.	система відмінків; словотворчі суфікси, флексії; іменники, прикметники, займенники, числівники, дієслова; наявність фемінітивів.	1) опозитивна: істота/неістота; чоловік/дружина; самець/самка; 2) нейтралізації (генералізація): множина <i>студенти, товариші, панове</i> ; 3) дистинктивна: використання форми ч. і ж. р., які стосуються осіб, можуть мати розходження у значеннях: <i>іспанець – іспанка</i> .
рос.	істота/неістота; чоловічий, жіночий, середній.	система відмінків; словотворчі суфікси, флексії; іменники, прикметники, займенники, числівники, дієслова.	1) опозитивна: істота/неістота; чоловік/дружина; самець/самка; 2) нейтралізації (генералізація): множина <i>студенты, товарищи, господа</i> ; 3) дистинктивна: використання форми ч. і ж. р., які стосуються осіб, можуть мати розходження в значеннях: <i>испанец – испанка</i> .

шатун (рос.) кулачок, шатун; назви металів: (франц.) *le fer, le culver, acier* etc. (виключення: *la fonte*); (укр.) кобальт, миш'як; (рос.) кобальт, мышьяк; назви днів, місяців і пір року – чоловічий рід (франц.) *lundi, mai, été*; (укр.) *понеділок, травень, червень*; (рос.) *понедельник, май, июнь*; назви частин мови – чоловічого роду (франц.) *nom, verbe, adjectif*; (укр.) *іменник, числівник, займенник*; (рос.) *глагол, союз*.

– у значеннях іменників відбиваються потенційні категорії роду. Разом з основним значенням реального роду (розходження статі) використовуються вторинні значення, наприклад, розмір. Іноді слова чоловічого й жіночого роду позначають подібні об'єкти, які відрізняються розмірами. Наприклад, (франц.) *savon – savonnette*; (укр.) *будинок – будиночок*; (рос.) *дом – домишка*.

– також є іменники-омоніми, котрі розрізняються за значенням залежно від їх роду: (більш

100 пар): *un aide – помічник, une aide – помічниця, допомога; un critique – критик, une critique – критика, un garde – охоронець, une garde – охорона; un page – паж, une page – сторінка* тощо.

Категорія роду в іменниках у споріднених мовах, які позначають неістот, використовується в лексичних цілях для створення різновидів певного значення. Загалом, підсумки можна представити в такій таблиці (табл. 3).

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що наявність категорії роду в таких споріднених мовах як англійська, французька, українська та російська підтверджує, що ця категорія є когнітивно-семантичною універсалією й реалізується як мультикультурний код, виконуючи функції опозитивності, нейтралізації, семантичної транспозиції та дистинктивності. Розгляд інших категорій як когнітивно-семантичних універсалій є перспективним для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКРОСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова В.Р. Мультикультураризм. Москва : ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2012. 118 с.
2. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. Москва : Физматлит, 2005. 235 с.
3. Берков В.П. Введение в германистику: учебник для университетов. Москва : Высшая школа, 2008. 199 с.
4. Гак В.Г. К типологии лингвистической номинации. *Языковая номинация (Общие вопросы)*. Москва, 1977. С. 230–293.
5. Гердер И.Г. Идеи к философии истории. Москва : Наука, 1977. 703 с.
6. Жлуктенко Ю.О., Яворська Т.А. Вступ до германського мовознавства. Київ : Вища школа, 1978. 170 с.
7. Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична граматики української мови. Київ : Вища школа, 1980. 321 с.
8. Кодухов В.И. Общее языкознание. Москва : КД Либроком, 2012. 302 с.
9. Левицький В.В. Основи германістики. Вінниця: Нова книга, 2006. 528 с.
10. Маньков А.Е. Происхождение категории рода в индоевропейских языках : дис... канд. филол. н. : 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сравнительное языкознание. Москва, 2004. 165 с.
11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 843 с.
12. Скаличка В. О современном состоянии типологии. *Новое в лингвистике*. Вып. III. Москва, 1963. С. 19–35.
13. Черепанова С.О. Філософія родознавства : навчальний посібник. Київ : «Знання», КОО, 2008. 460 с.
14. Чмыхов Н.А. Истоки язычества Руси. Киев : Лыбидь, 1990. 384 с.
15. Щерба Л.В. К вопросу о двуязычии. *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград, 1974. С. 313–318.
16. Mathesius, V. Obsahovy rozbor soucasne anglickiny na zaklade obecne lingvistikem. Praha : Academia, 1961. 280 s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ:

1. CALD – Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Access to: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>.
2. CIDE – Cambridge International Dictionary of English. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 1773 p.
3. DLF (Littré) – Littré E. Dictionnaire de la Langue Française. Paris: P.Hachette, 1984. V. I–IV.
4. GLLF – Grand Larousse de la Langue Française: en 6 volumes. Paris: Librairie Larousse, 1971. V. I–VI.
5. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English: The Complete Guide to Written and Spoken English. Harlow; Essex; Longman, 2000. XXII, 1668 p.
6. LDL – Le Dictionnaire Littré. Access to: <https://www.littre.org/definition/genre>.
7. LPRD – Le Petit Robert Dictionnaire de la Langue Française. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1996. 2432 p.
8. LPRDLF – Le Petit Robert Dictionnaire de la Langue Française. Access to: <https://www.le-dictionnaire.com/definition/genre>.
9. OED – Online Etymology Dictionary. Access to: <https://www.etymonline.com/word>.
10. OED – Oxford English Dictionary / Ed. by James A. H. Murray, Henry Bradley, W.A. Craigie, C.T. Onions. Oxford: Oxford University Press, 1970. V. I–XII.

11. АТСУМ – Академічний тлумачний словник української мови. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.
12. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т., Т. 5. Київ: Наукова думка, 1983. С. 88–90
13. НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови / В.І. Яремченко, О.М. Сліпушко: У 4 т. Київ : Аконті, 1998.
14. СРЯ – Словарь русского языка / под ред. А.П. Евгеньева. Москва: Русский язык, 1981–1984. Т. 1–4.
15. ССРЛЯ – Словарь современного русского литературного языка. Москва : Изд-во АН СССР, 1950–1965. Т. 1–17.
16. СУМ 1 – Словник української мови / І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін.: У 11 т. Київ : Наукова думка, 1970. 1980.
17. СУМ 2 – Словник української мови / Б. Гринченко; НАН України. Інститут української мови. Київ : Лексикон, 1996. Т. 1–4.
18. ТСЖВЯ (В. Даль) – Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва, 1863. Т. 1–4.
19. ТСРЯ – Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Режим доступа: .
20. ЭОСРЯМФ – Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера. Режим доступа: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/%D1%80/%D1%80%D0%BE%D0%B4>.

УДК 81'44[811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.22>

КОЛОКАЦІЇ З ЛЕКСЕМАМИ «РЕЗУЛЬТАТ» І «НАСЛІДОК» У КОРПУСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ MOVA.INFO: ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

COLLOCATIONS WITH LEXEMES «РЕЗУЛЬТАТ» AND «НАСЛІДОК» IN UKRAINIAN CORPUS MOVA.INFO IN CONTRASTIVE AND TYPOLOGICAL ASPECT

Вайноренс І.П.,

orcid.org/0000-0003-0198-1448

*старший викладач, аспірант кафедри прикладної лінгвістики,
порівняльного мовознавства та перекладу*

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Статтю присвячено опису лівобічних атрибутивних колокацій з лексемами «результат» і «наслідок», виявлених на базі Корпусу української мови Mova.info (у підкорпусах публіцистичних і наукових текстів). За результатами дослідження ідентифіковано 1643 колокації з лексемою «результат» (724 лівобічні та 919 правобічні) і 327 колокацій із лексемою «наслідок» (69 лівобічні та 258 правобічні). Компонентний, дистрибутивний і зіставний аналіз у межах цієї розвідки було застосовано лише до лівобічних атрибутивних колокацій як найбільш придатних для встановлення типів результату та наслідку, вербалізованих в українській мові. З лексемою «результат» для аналізу було вилучено 439 таких одиниць із публіцистичних текстів, 285 – із наукових; з лексемою «наслідок» – 26 і 32 відповідно. Згідно з отриманими даними, було встановлено 23 типи результату та наслідку, які знайшли своє відображення в україномовних публіцистичних і наукових текстах. При цьому, для колокацій Adj + N^{результат} ідентифіковано 21 тип, а для Adj + N^{наслідок} – 16 типів. 10 типів (за вказівкою на спрямованість; за вказівкою на результативність; за ступенем означеності; за ступенем значущості; за типом оцінки (позитивна/негативна); за ступенем очікування/передбачуваності; за порядком слідування; за ступенем можливості; за частотністю; за приналежністю) є універсальними для колокацій із лексемами «результат» і «наслідок». Диференційні типи представлені лише для лексеми «результат» (6: за різновидом впливу; за ступенем впливу; за ступенем достовірності; за тривалістю; за ступенем сприйняття; за розміром), що свідчить про високий ступінь перетинання семантичних значень аналізованих лексем в українській мові та їх здатність вербалізувати каузальний фрагмент картини світу українців. До того ж це демонструє перевагу вживання в українських публіцистичних і наукових текстах лексеми «результат», з акцентом на результативності/ефективності наслідків. У перспективі вбачаємо залучити до дослідження інші мови з метою визначення універсального та специфічного у відображенні каузального фрагмента дійсності в картині світу різних етносів.

Ключові слова: атрибутивна колокація, результат, наслідок, універсальні типи, диференційні типи.

The paper describes the left-hand attributive collocations with the lexemes «результат» and «наслідок», which were identified based on Mova.info Corpus of the Ukrainian language (in subcorpora of publicistic and scientific texts, in particular). As result, 1643 collocations with the lexeme «результат» (724 left-hand, and 919 right-hand) and 327 collocations with the lexeme «наслідок» (69 left-hand, and 258 right-hand) were discovered. In this research componential, distributive and contrastive types of analysis were employed only in relation to left-hand attributive collocations as the most suitable for further establishing of the types of result and consequence expressed in the Ukrainian language. Among such units there were 439 collocations with the lexeme «результат» from publicistic texts and 285 – from scientific texts;